

ANDREU BOSCH

LES FONTS CATALANES DE LA LEXICOGRAFIA SARDA*

1. Introducció

El present treball té com a objectiu analitzar les fonts catalanes de dos reculls lexicogràfics del sard d'abast etimològic: el *Nou dizionario universalu Sardu-Italianu* de Vissentu Porru (Càller: 1832) i el *Dizionario Etimologico Sardo* de Max Leopold Wagner (Heidelberg: 1960-1964). No analitzaré, doncs, el vocabulari de Giovanni Spano¹ perquè no té cap pretensió etimològica: és un exhaustiu diccionari bilingüe sard-italià i italià-sard, amb correspondències no únicament logudoreses, sinó també campidaneses i, fins i tot, sassereses i gal·lureses.

Tampoc no tractaré en aquest estudi els reculls lexicogràfics sards apareguts després de la publicació del *Dizionario Etimologico Sardo (DES)*. Tanmateix, i únicament a tall d'exemple del desconeixement o de la manca de consulta directa de la lexicografia catalana, convé esmentar *Il Dizionario di Cagliari. Sa memoria 'e su tempus* de Lucio Artizzu (Cagliari: Edizioni della Torre, 1996), que conté observacions etimològiques sobre el lèxic campidanès de Càller². Aquest recull, ultra refiar-se de les observacions dels diccionaris de V. Porru i M.L. Wagner pel que fa a qüestions d'etimologia, reporta una "Bibliografia" (pp. 16-19) en la qual trobem el *Diccionari Aguiló* amb les referències bibliogràfiques equivocades, ja que atribueix l'autoria d'aquesta obra lexicogràfica de Marian Aguiló i Fuster als *coautors* —i cito textualment— "Aguilò M., Fuster I."; reporta dues referències lexicogràfiques més: l'ed. del 1989 del *Diccionari manual de la llengua catalana* de Pompeu Fabra³ i el *Diccionari illustrat [sic, per Il·lustrat] Català-Castellà* (Barcelona: 1990)⁴.

* Aquest treball és el resultat del seguiment de l'assignatura *Lexicografia catalano-espanyola-francesa* impartit pel Dr. Amadeu-J. Soberanas i Lleó dins el programa de doctorat de la Universitat Autònoma de Barcelona, curs 1997-1998.

És a dir que, tot i tractar-se d'un recull lexicogràfic de publicació ben recent, no té en compte ni l'obra lexicogràfica d'Alcover i Moll ni la de Coromines.

2. El diccionari sard-italià de V. Porru

Nou dizionariu universali Sardu-Italianu compilau de su saçerdotu benefiziau Vissentu Porru, professori emeritu de Rettorica, accademicu in su Colegiu de Bellas Artis, assistenti a sa Biblioteca de sa Regia Universitàdi de Casteddu, capitali de Sardigna. Casteddu, 1832. De sa Tipografia Arcio-bispali⁵.

2.1. Es tracta d'un únic volum, amb una "Prefazione", en italià (pp. [3-5]), en la qual l'autor justifica l'abast —un diccionari *universal*— i l'objectiu de l'obra —afavorir l'ús col·loquial del sard i contribuir al coneixement de l'italià—, tot explicitant que el recull parteix especialment de la consideració de la varietat campidanesa del sard⁶:

*"Nel rendere di ragion pubblica il saggio di gramatica sul dialetto sardo meridionale avea in animo di compilare sullo stesso dialetto un dizionario domestico; ma accintomi all'opra mi determinai a ridurlo universale, considerando il maggior vantaggio, che da questo potrebbe trarsi da' figli della nazione non nell'uso domestico soltanto, ma ancora nello studio della lingua italiana, e nelle varie posizioni de' concittadini nel parlare non meno, che nello scrivere"*⁷.

En aquest sentit, el mateix M. L. Wagner, a la "Prefazione" del seu *Dizionario Etimologico Sardo* ja adverteix que "il primo dizionario sardo è quello del sacerdote Vincenzo Porru (1932)", l'autor del qual "era un eccellente conoscitore del suo dialetto", el campidanès, ja que "le sue indicazioni, definizioni ed esemplificazioni sono sempre precise e meritano ogni fiducia" (p. 1). També Pasquale Tola, al seu *Dizionario biografico degli uomini illustri di Sardegna* (Torino: 1837-1838), en fa esment: "Se colpa filologica può egli aver commesso nel suo *Dizionario*, si troverà forse più nel titolo che altrove: imperocchè mal si addice l'epigrafe di *Dizionario sardo-italiano* e di *Dizionario universale* ad un lessico, il quale comprende sole voci e non tutte le voci vernacole di un dialetto particolare derivato dalla lingua primigenia e matrice della Sardegna. Più esattamente e più veracemente potea intitolarlo *Dizionario cagliaritano-italiano*, ovvero *Dizionario sardo-meridionale ed italiano*" (vol. III, pp. 127b-128a).

Per altra banda, i aquest és l'aspecte que ens ocupa, és un diccionari amb pretensions etimològiques, per tal com “non essendo la nostra lingua, che un intreccio d'idiotismi, un impasto di vocaboli delle più celebri lingue del mondo” —entre les quals no cita però el català—, “verò è, che molte voci della nostra lingua coll'andar de' tempi hanno alquanto degenerato dalla forma e conio originale di quegl'idiomi, ond'è impastata”; tanmateix, “a dispetto delle rivolte del tempo elleno conservano vive finora le sembianze di quelle lingue madri”. És per tot això que conclou que “mi sono accinto a formare il dizionario per la maggior parte etimologico, additando l'origine o derivazione de' nostri vocaboli”⁸.

Les dues primeres referències al català apareixen a la “Taula de is abbreviaduras” (p. [6]), concretament en reportar les abreviatures “*t. cast. e cat.*” per a “*terminu castiglianu, e catalanu*” —al marge de “*pron. sp.*” per a “*pronunzia spagnola*” i “*t. sp*” per a “*terminu spagnolu*”— i “*t. cat.*” per a “*terminu catalanu*”.

2.2. Pel que fa al punt que ens interessa, a l’“Indici de is autoris indicau in cust’opera” (p. [7]) trobem explicitada la font lexicogràfica relativa al català: “*Torr. Torra Pietro — Dizionario Catalano-Latino*”⁹. Es refereix, doncs, al *Thesaurus verborum ac phrasium* de Pere Torra, si bé no hi trobem indicat l’any, per la qual cosa desconeixem *a priori* quina de les nou edicions del recull de Torra impreses entre 1640 i 1726¹⁰ serví de base a Porru¹¹. Tanmateix, tenint en compte que “no totes [les edicions] es corresponen ni són fidels a la prínceps” i que “les divergències, degudes al mateix autor o a un altre editor, entre una edició i una altra són importants, filològicament” (G. Colon & A. Soberanas, *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, 1991, p. 110, § 107 [= Colon-Soberanas 1991]), serà objecte d’aquest estudi esbrinar quina és l’edició del *Thesaurus* de P. Torra que conegué o tingué en compte V. Porru per a les referències etimològiques relatives a mots sards d’origen català. A tal objecte, he fet una selecció d’entrades lèxiques en què hom proposa una probable etimologia catalana; caldrà distingir, però, els casos en què apareix citat el mot català de procedència d’aquells en els quals només se n’explicita l’origen sense cap altra especificació. Així, he segmentat la selecció en tres grups:

a) casos amb citació del mot català de procedència¹²:

- s.v. *acoitài* (31a): «de *cuytar* cat.»¹³, «*faì prestu, far presto*» (‘cuïtar’);
- s.v. *bastàsciu* (120b): «o de *bastagio* ital. ant. o de *bastaix* cat. e s’unu e s’ateru derivat de su gregu», «*facchino, bajulo*» (‘bastaix’);
- s.v. *bucciàcca* (141b): «de *burjaca* sp. ant., o de *botxaca* cat., «*saccoccia, tasca*» (‘butxaca’);

- s.v. *cadillòni* (148a): «forsis de *galions* cat.», “*asfodilo, e asfodillo* (*Asphodelus ramosus* Linn.)” (‘asfòdel, albó’);
- s.v. *figliòru* (276b): «de *fillot* cat.», “*filliòlu*” (‘fillol’)¹⁴;
- s.v. *gravellu* (303b): «de *clavell* cat.», “*planta e flori gentili de sa spezia de is viòlas, garofano*” (‘clavell’);
- s.v. *lèggiu* (355b): «de *lletjo* cat.», “*brutto, deforme, contraffatto, guasto, mal fatto, disformato*” (‘lleig’);
- s.v. *leu* (357a): «de *lleus* cat.», “*polmone del bue*” (‘lleu, freixura’);
- s.v. *matalàfu* (374b): «de *matalaf* cat.», “*materasso, materassa*” (‘matalàs’);
- s.v. *matessi* (375a): «t. logudor. de *mateix* cat.», “*stesso, stessa*” (‘mateix’),
- s.v. *muntòni* (389b): «de *montò* cat.», “*massa de varias cosas, o de trigu, mucchio, acervo*” (‘muntó, munt’);
- s.v. *murru* (390b): «de *murro* cat.», “*labbro*” (‘llavi’);
- s.v. *mussiài* (392b): «de *mossegar* cat.», “*addentare, assannare, mordere*” (‘mossegar’);
- s.v. *pigia* (454b): «de *pitja* cat.», “*pigia de scupetta, stopaccio, stoppaciolo*” (‘pitja’);
- s.v. *tanàu* (568a): «t. r. de *tanàt* cat.», “*colori de lioni oscuru, tanè, lionato scuro*” (‘lleonat, ros fosc’);
- s.v. *zinibri* (610b): «de *ginebre* cat. o de *zinebro* cast.», “*ginepro*” (‘ginebre’).

Tal vegada, el cas més paradigmàtic apareix s.v. *mustazzafferia* (392b), en què a part de les indicacions “t. cat.” i “offiziu, o Magistrau de s’abbundanzia [...]” reporta una referència explícita a l’obra de Torra: “Nota. Torra Autore del dizionario catalano-latino alla voce catal. *Mostasàt* dà la voce latina *Aedilis*”. Cal fer notar, però, que, si bé totes les edicions del *Thesaurus* reporten aquesta veu catalana —d’arrel aràbiga— amb el significat llatí de ‘*aedilis, aedilis plebeius*’, no n’hi ha cap que ho faci s.v. *mostasàt* sinó s.v. *mostasaf*.

A part de la veu cat. “*mostasàt*”, són també males lectures del *DSI* les entrades *fillot*, *lletjo* i *murro*, ja que en tots tres casos trobem sistemàticament a les edicions del *Thesaurus* “*fillol*”, “*lletja cosa, lleitg*”¹⁵ i “*morro*”, respectivament. Pel que fa a *fillol*, cal fer notar que només *Thesaurus* [1696], 1726 i 1757 reporten dues accepcions del mot (1. s.v. *fillol*: “*lustralis filius*”, s.v. *fillola*: “*lustralis filia*”; 2. s.v. *fillol*: “*qui ex sacro baptismatis fonte susceptus, levatus, sublatus ab aliquo est*”), mentre que les altres duen únicament l’entrada *fillol*². En relació amb la veu *lletjo* del *DSI*, només podem pensar que, tenint en compte que *Thesaurus* entra el mot a partir del fem. *lletja*, Porru en proposar la

forma masculina simplement optà per substituir la *-a* per la *-o*, ultra-corregint així el masc. *lleitg* que consta a la mateixa entrada del recull de Torra¹⁶.

b) casos amb referència de procedència catalana sense reportar el mot:

- s.v. *bassina* (120b): «t. cat.», “spezia de serviglia, o platu po faisì sa barba, *bacinella*, *bacino*” (‘bacina’);

- s.v. *cabüda* (147b): «t. cat.», “amistadi, favori” (‘cabuderia, tracte de favor’);

- s.v. *camisa* (153a): «t. cat.», “*camicia*” (‘camisa’);

- s.v. *camisòla* (153a): «t. cat.», “*camiciola*” (‘camisola’);

- s.v. *cansànziu* (157b): «t. cat.», “*stanchezza*” (‘cansament’);

- s.v. *gliàuna* (301a): «t. cat. pron. spagn.», “*lata*” (‘llauna’);

- s.v. *glièsca* (301b): «t. cat. pron. spagn.», “parti pitica distaccada de truncu, o de atera cosa” (‘lesca’)¹⁷;

- s.v. *grigliòni* (304b): «t. cat.», “*ceppo di ferro*. Poniri su griglioni” (‘grilló’);

- s.v. *intaulài* (341b): «t. cat.», “*intavolare*, *impalcar con tavole*. Intaulai una quìstioni [...] Intaulai unu negoziu” (‘entaular’);

- s.v. *matalafèri* (374b): «t. cat.», “*materassajo*, *divettino*” (‘matalasser’);

- s.v. *muccàdori* (388a): «t. cat.», “*fazzoletto*, *pezzuòla*” (‘mocador’);

- s.v. *muntàda* (389b): «t. cat.», “puggiada, *salita*, *erta*” (‘pujada’)¹⁸;

- s.v. *nàccara*, e *nàccarra* (393a): «t. cat.», “*nacchera*, *pinna marina*, *pennamarina*” (‘ploma de mar’);

- s.v. *nadài* (393b): «t. cat.», “*notare* [...], *nuotare*” (‘nedar’);

- s.v. *nadàli* (393b): «t. cat.», “*natale*, natività, nacimiento. De nadali a S. Stevini, prov. *chi non è in forno, è in su la pala* [...] Su mese di Nadali, *Decembre*” (‘Nadal’);

- s.v. *pressi* (450a): «t. cat.», “*fretta* [...]. Andai de pressi, *andare di filatamente* [...] De pressi, avv. *in fretta*” (‘pressa’);

- s.v. *sabàta*, e *sabbàta* (486b): «t. cat.», “*scarpa*, *calzare*” (‘sabata’)¹⁹;

- s.v. *sindrèri* (527b): «t. cat.», “pannu grussu cobertu a sa roba incovonada, asuba de su quali si ghattat sa lissia cun su cinixu, *ceneràciolo*” (‘cendrer’);

- s.v. *tàparas* (568b): «t. cat.», “sa planta, *pianta di capperi*. (Caparis spinosa [...]) Su fruttu, *capperi*” (‘tàpares’);

- s.v. *tàpiu* (569a): «t. cat.», “*muro di terra*” (‘tàpia’);

- s.v. *tappisserìa* (569a): «t. cat.», “paramentu de Cresias, e de cameras” (‘tapisseria’)²⁰.

c) casos en què el *DSI* dubta entre la procedència catalana i castellana, sense citar-ne el mot d'origen:

- s.v. *canadèglia* (154a): «t. castigl. e catal.», “ampollina col beccucio per uso del Sacrificio della Messa” (‘canadelles’);

- s.v. *matracca* (375a): «t. castigl. e catal.», “*tabella, crepitacolo*. Sonai is matraccas” (‘matraca’).

2.3. Havent pogut comprovar aquestes veus a totes nou edicions del diccionari de Torra²¹, podem arribar a algunes conclusions parcials i puntuals pel que fa a l'edició en què en basà Porru per al *DSI*:

2.3.1. No es tracta de les quatre darreres edicions del *Thesaurus* ([1696], 1701, 1726 i 1757), ja que:

(i) per a la veu sarda *matalàfu* del *DSI* hom proposa el cat. *matalaf*—com també atribueix una etimologia catalana al derivat *matalaferi*— i no pas la variant *matalàs* —o *matalasser*—, i si contrastem les edicions del *Thesaurus*:

	s. v.	s. v.
1640	<i>matalaf</i> (436b)	<i>matalafer</i> (437a)
1653	<i>matalaf</i> (436a)	<i>matalafer</i> (436a)
1670	<i>matalaf</i> (376b)	<i>matalafer</i> (376b)
1683	<i>matalaf</i> (376b)	<i>matalafer</i> (376b)
1690	<i>matalaf</i> (376b)	<i>matalaser</i> (376b)
1696	<i>matalas</i> (412a)	<i>matalaser</i> (412b)
1701	<i>matalas</i> (376b)	<i>matalaser</i> (376b)
1726	<i>matalas</i> (412a)	<i>matalafer</i> (412b)
1757	<i>matalas</i> (412a)	<i>matalaser</i> (412b)

hem de descartar les quatre últimes, per tal com reporten la variant *matalas*, amb *-s* final²².

(ii) per a la procedència de la veu sarda *tanàu* del *DSI*, Porru proposa el cat. *tanàt*, i si contrastem les edicions del *Thesaurus*:

	s.v.	s. v. color
1640	<i>tanat</i> (606b) s.v.	<i>color tanat</i> (167b) s. v. color
1653	<i>tanat</i> (610a)	<i>colot tanat</i> (161b)
1670	<i>tanat</i> (527b)	<i>color tanat</i> (137b)

1683	<i>tanat</i> (376b)	<i>color tanat</i> (137b)
1690	<i>tanat</i> (527b)	<i>color tanat</i> (137b)
1696	<i>tinat</i> (582a)	<i>color tanat</i> (147b)
1701	<i>tinat</i> (527b)	<i>color tanat</i> (137b)
1726	<i>tinat</i> (582a)	<i>color tanat</i> (147b)
1757	<i>tinat</i> (582a)	<i>color tanat</i> (147b)

podríem descartar també les quatre últimes edicions, ja que reporten la variant *tinat*, malgrat que s.v. *color* reportin també *color tanat*²³.

(iii) per a la veu sarda *cadillòni* 'asfòdel, albó', el *DSI* apunta la possibilitat que derivi d'una forma catalana *galions*²⁴, que deu ser una mala lectura de *gabons*²⁵, solució que sí que trobem al *Thesaurus*, si bé amb una diversitat de formes, amb el significat que ens interessa de "herba, [...] *asphogelus, i, albucum*"²⁶:

	s.v.	definició llatina
1640	<i>gabons, herba</i> (353a)	<i>asphogelus, i, albucum</i> ²⁷
1653	<i>gabons, herba</i> (352a)	<i>asphogēlus, i, albūcum</i>
1670	<i>gabons, herba</i> (301a)	<i>asphogēlus, i, albūcum</i>
1683	<i>gabons, herba</i> (301a)	<i>asphogēlus, i, albūcum</i>
1690	<i>gabons, herba</i> (301a)	<i>asphogelus, i, albucum</i>
1696	<i>grabons, herba</i> (327b)	<i>asphogelus, i, albucumi</i>
1701	<i>grabons, herba</i> (301a)	<i>asphogelus, i, albueum</i>
1726	<i>grabons, herba</i> (327b)	<i>asphogelus, i, albueumi</i>
1757	<i>grabons herba</i> (327b)	<i>asphogelus, i, albucumi</i>

per la qual cosa podem concloure que només les cinc primeres edicions pogueren servir de base al *DSI*, tenint en compte que les quatre darreres edicions reporten —equivocadament— *gra-* i no pas *ga-*.

2.3.2. No es tracta de l'edició prínceps del *Thesaurus* (1640), ja que en aquesta edició no consten les veus *mateix* ni *camisola*, que, en canvi, sí que apareixen en les altres vuit edicions.

2.3.3. En relació amb el sard *nàccara* o *nàccarra* 'ploma de mar', tot i que el *DSI* es limita a proposar-ne una etimologia catalana sense citar la forma catalana, si observem l'entrada corresponent del *Thesaurus*:

	s.v.	definició llatina
1640	<i>nacara, peix</i> (463b)	<i>pinna, ae</i>
1653	<i>nacara, peix</i> (465a)	<i>pinna, ae</i>

1670	<i>nacara peix</i> (400b)	<i>pinna, ae</i>
1683	<i>nacara peix</i> (400b)	<i>pinna, ae</i>
1690	<i>nacaria, peix</i> (400b)	<i>pinna, ae</i>
1696	<i>nacaria, pex</i> (439a)	<i>pinna, ae</i>
1701	<i>nacaria, peix</i> (400b)	<i>pinna, ae</i>
1726	<i>nacaria, peix</i> (439a)	<i>pinna, ae</i>
1757	<i>nacaria, peix</i> (439a)	<i>pinna, ae</i>

veiem que de les dues solucions del cat. reportades, en *-a* i *-ia*, la de les quatre primeres edicions s'acosten més a la veu sarda, també en *-a*.

2.3.4. Quant al sard *bucciàcca*, amb indicació de procedència del cat. *botxaca*, totes les edicions del *Thesaurus* reporten aquesta variant gràfica amb *o*, si bé les edicions de [1696], 1726 i 1757 —que duen la mateixa paginació (99a)— fan correspondre el mot al llatí “*pera*” ‘alforja, sarró’, mentre que les edicions de 1640 (113a), 1653 (106a), 1670, 1683, 1690 i 1701 (91b) donen més d’una definició llatina: “*sacculus assutus caligis*”, “*sacculus sub tunica*” i “*saccus assutus vesti interioris ad femora dependens*”, que tal vegada explicarien millor la relació amb el sard *bucciàcca* del *DSI*. En definitiva, de moment, amb les dades de què disposem, només ens permeten de concloure que l’edició catalana del *Thesaurus* que V. Porru tingué en compte per al *DSI*:

a) no és cap de les quatre darreres edicions: *Thesaurus* [1696], *Thesaurus* 1701, *Thesaurus* 1627, *Thesaurus* 1757;

b) no és l’edició prínceps: *Thesaurus* 1640;

c) pot ser des de la segona edició fins a la cinquena: *Thesaurus* 1653, *Thesaurus* 1670, *Thesaurus* 1683 i *Thesaurus* 1690²⁸; i tal vegada, tenint en compte els §§ 2.3.1. —concretament § (i)— i 2.3.3., podríem descartar fins i tot *Thesaurus* 1690, però fóra acceptar un marge de risc elevat.

3. El diccionari etimològic del sard de M. L. Wagner

3.1. Els primers estudis lexicogràfics: M. L. Wagner, *La lingua sarda. Storia, spirito e forma* (Berna: A. Francke AG Verlag, 1951 [2^a ed. 1980])²⁹. Si bé no es presenta com a diccionari ni vocabulari, implícitament és un acostament a l’obra etimològica del mateix estudiós. Pel que fa a les fonts catalanes d’aquest llibre, al capítol IX “L’elemento catalano e spagnolo” (Wagner 1951: 183-244) Wagner apunta que “una lista di sardismi dell’algherese è contenuta nell’articolo di A.

Griera, *Els elements sards en el català d'Alguer*, in BDC X (1922), pp. 133-139³⁰ (*ibid.*: 190, n. 17), a més de remetre a Eduart Toda, *Un poble català d'Itàlia: L'Alguer* (Barcelona: 1888). De fet, les fonts lexicogràfiques catalanes que consten al llistat d'"Abbreviazioni adottate nel volume" (Wagner 1951: 1-6) són el *Butlletí de dialectologia catalana*³¹ i el *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina* de Pere Labèrnia (1864-1865)³². Tanmateix, en les notes a peu de pàgina trobem altres referències bibliogràfiques relatives a la llengua catalana: "M. de Montoliu, *La paraula catalana "rai" in: Estudios críticos in memoriam de Ad. Bonilla y San Martín*, Madrid 1927, pp. 615-630" (Wagner 1951: 193, n. 18) i "Diccionari Aguiló" (*ibid.*: 214, n. 32).

3.2. El DES: M. L. Wagner, *Dizionario Etimologico Sardo*, 3 vols. (Heidelberg: 1960-1964 [el volum III, que conté els índexs, ha estat compilat per R. G. Urciolo])³³. A l'apartat "Bibliografia, abbreviazioni e sigle" trobem les següents fonts catalanes, que cito textualment, separant però els reculls lexicogràfics dels altres estudis lingüístics:

a) reculls lexicogràfics:

- "Coll = Benito Coll y Altabás, Colección de voces usadas en la Litera. Zaragoza 1902". Es tracta de la *Colección de voces usadas en la comarca de la Litera*, de Benito Coll y Altabás, apèndix a la 2^a ed. (1908) de l'obra lexicogràfica de Gerónimo Borao, *Diccionario de voces aragonesas* (1^a ed.: Saragossa, 1859)³⁴.

- "DCVB = Antoni Ma. Alcover y Francisco de B. Moll, Diccionari Català-Valencià-Balear. Voll. I-VII (A-OM). Palma de Mallorca 1927-1956". Deixant de banda la transcripció "Francisco" per *Francesc*, notem que Wagner només pogué consultar fins al vol. VII (1956). Els 10 vols. foren publicats entre 1930 i 1962, si bé "hom va iniciar el 1926 la publicació de l'obra" (Colon-Soberanas 1991: 212, § 215)³⁵.

- "Dicc. Aguiló = Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marián Aguiló i Fuster, revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. 8 voll. Barcelona 1915 segg.". Recordem que el primer volum d'aquesta obra lexicogràfica publicada per l'Institut d'Estudis Catalans duu l'any 1915, si bé el primer fascicle aparegué el 1914 (Colon-Soberanas 1991: 188, §198); el vol. VIII és del 1934.

- "Labèrnia = Pere Labèrnia. Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina. Barcelona 1839, 3^a ed. 1888"; en aquest cas, Wagner tingué en compte la 3ª edició³⁶, que no duu data, si bé els gravats d'Apel·les Mestres que encapçalen cada lletra reporten els anys 1888 i 1889³⁷.

- "Moll, Supl. = Francesc de B. Moll, Suplement català al Diccionari Romànic Etimològic (estratto dall'Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura, I-III (1928-1930)". Atenent-nos a la referència bibliogràfica —si no és un error tipogràfic—, novament ací, Wagner no consultà la totalitat d'aquest recull que complementa la part catalana del *Romanisches etymologisches Wörterbuch* de W. Meyer-Lübke, ja que tingué en compte només fins a les entrades incloses al vol. III de l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* —publicat a Barcelona el 1930 (pp. 9-72)— i, per tant, fins a la lletra *T*, concretament fins a "3203. *TENDA*" (el vol. IV de l'*AORLL* és del 1931).

- "Saura = Santiago Ángel Saura, Diccionari català-castellà. Novíssima edició. Barcelona 1905". Probablement es deu referir al *Diccionari català-castellà de Saura. Novíssima edició, en presència dels millors treballs de Filologia y adicionada, y un vocabulari dels sants més comuns à Catalunya per J. Pujal y Serra* (Barcelona: 1906)³⁸.

b) altres estudis lingüístics:

- "ALC = Atlas Lingüístic de Catalunya, p. p. A. Griera. Barcelona 1923. Vol. I-IV, segg.". Notem que Wagner únicament pogué accedir als quatre primers volums, a cura del mateix Griera, publicats a Barcelona per l'Institut d'Estudis Catalans entre 1923 i a. 1936³⁹. I per tant, no pogué consultar els altres quatre volums, publicats entre 1942 i 1964 a Sant Cugat del Vallès⁴⁰.

- "Badia i Margarit, Antonio, Gramática Histórica Catalana. Barcelona (1951)". Es refereix a la 1ª edició, en castellà, de la *Gramática histórica catalana* d'Antoni Ma. Badia i Margarit, publicada per l'ed. Noguer.

- "BDC = Butlletí de Dialectologia Catalana. Voll. I-XVIII, p.p. Antoni Griera; voll. XIX-XXIV, p.p. Joan Corominas. Barcelona 1913-1936". Correspon, com veiem, als 24 vols. del *Butlletí de Dialectologia Catalana*, dirigit per P. Fabra i publicat a Barcelona per l'Institut d'Estudis Catalans entre 1913 i 1936. Antoni Griera curà els vols. I (1913) al XVIII (1930) i Joan Corominas des del I vol. XIX (1931) fins al XXIV (1936).

D'acord amb la informació del mateix Corominas, n'existeix un vol. XXV (1937), incomplet: "el vol. XXV no es va poder completar però se'n publicaren unes 200 pàgines; avui rar de trobar" (*DECLIC*, I: XVIIIb).

- "Griera Tres. = Ant. Griera, Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya. 14 voll. Barcelona 1936-1947". Correspon exactament a Antoni Griera, *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*, 14 vols. (Barcelona, 1935-1947). Notem, doncs, l'error en l'any de publicació⁴¹.

3.3. En definitiva, pel que al *DES*, hem vist que si bé la informació sobre el català es basa en les principals obres lexicogràfiques i lingüístiques publicades abans del 1960, en tres casos no tingué en compte la totalitat de tres treballs importants, dos de lexicogràfics, el *Suplement català al Diccionari Romànic Etimològic* (1928-1931) de Moll i el *Diccionari català-valencià-balear* (1930-1962) d'Alcover-Moll, i un de cartogràfic, l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* (1923-1964) de Griera. Els dos últims, com hem vist, per raons cronològiques. Pel que fa al primer, ho hem de deduir de les referències bibliogràfiques que dona el mateix *DES* al vol. I.

Andreu Bosch i Rodoreda

Universitat de Barcelona

NOTES

¹ *Vocabolario Sardo-Italiano e Italiano-Sardo compilato dal canonico Giovanni Spano*, 2 vols. (Cagliari: Tipografia Nazionale, 1851-1852), amb l'apèndix *Proverbiis Sardos traduidos in limbazu italianu et confrontados cum sos de sos Antigos Populos regoltos dai su canonigu Johanne Ispanu* (Kalaris: Imprenta Nazionale, 1852). N'hi ha dues edicions facsímils: Giovanni Spano, *Vocabolario Sardo-Italiano e Italiano-sardo coll'aggiunta dei Proverbi Sardi*, 2 vols. (Sala Bolognese: Arnaldo Forni Editore, 1987); Giovanni Spano, *Vocabulariu Sardu-Italianu et Italianu-Sardu*, 2 vols., amb una presentació de Giulio Paulis (Sassari: Editoriale La Nuova Sardegna [1996]).

² A la "Prefazione" de Giulio Paulis llegim que "l'autore [Lucio Artizzu] tenta pure un inquadramento etimologico dei termini registrati, impresa assai coraggiosa perché —come si sa— talvolta l'etimologia risulta arte difficile anche per i linguisti di professione" (p. 8).

³ La 1ª ed. és del 1983 i les dues reimpressions són del 1989 i 1995.

⁴ No he pogut localitzar cap diccionari amb aquest títol. Podria correspondre al diccionari VOX (Bibliograf) *Diccionari manual català-castellà/castellà-català* (Barcelona) —que, però, no és il·lustrat—, o tal vegada als dos diccionaris VOX *Diccionari il·lustrat de la llengua catalana* i *Diccionari il·lustrat de la llengua castellana* (Barcelona: Bibliograf); o potser a una edició del *Diccionari de la llengua catalana il·lustrat* d'Albertí o d'algun dels seus diccionaris *castellà-català/català-castellà* (Barcelona: Albertí, editor).

⁵ D'ara en endavant, *DSI*. Al corpus lexicogràfic inicial d'aquesta primera edició (pp. 14-612) —apareguda en fascicles— se li afegí un "Appendice che contiene le voci ommesse per isvista nel corpo dell'opera" (pp. 613-625). D'aquesta primera edició, n'existeix una edició facsímil: Vissentu Porru, *Dizionario universale sardu italianu, variante campidanese. Sardo campidanese*. Cagliari: Gianni Trois Editore, 1981. La segona edició, que reféu el corpus —pp. 5-1393— d'acord amb l'apèndix a què feiem referència suara, aparegué amb el títol *Dizionario Sardu-Italianu compilau de su saçerdotu be-*

nefiziau Vissentu Porru. Segunda Edizioni. Casteddu, 1866. In sa Stamperia Nazionali (XVI + 1427 pp.), de la qual edició se'n féu modernament una edició facsímil, en dos volums: Vissentu Porru, *Dizionariu Sardu-Italianu*, Sala Bolognese: Arnaldo Forni Editore, 1985. Pel que fa a l'autor, en italià Vincenzo Raimondo Porru, nasqué a Villanovafranca el 1773 i morí el 1836 a Càller; era fill del notari Sisinnio Porru, que l'envià a estudiar a Càller, on "apprese con molta facilità e con distinzione gli elementi della lingua latina, le umane lettere e la rettorica; e poi, fatto il corso filosofici, ottenne il grado di magisterio" (P. Tola, *Dizionario biografico degli uomini illustri di Sardegna*, Torino, 1837-1838, vol. III, p. 124b). Començà a estudiar teologia, però no acabà els estudis; es féu sacerdot i fou nomenat "maestro delle classi minori di latinità nelle scuole di S. Teresa in Cagliari" (*ibidem*). És autor també del *Saggio di grammatica del dialetto sardo meridionale* (Cagliari: 1811). Per a més detalls, veg. també Raimondo Bonu, *Scrittori sardi nati del secolo XIX con notizie storiche e letterarie dell'epoca*, vol. II (Sassari: Gallizi, 1961), pp. 712-718.

⁶ Afegeix, a més, en relació amb la divisió dialectal campidanès-logudorès del sard, que "nulla dico delle Muse logodoresi, le quali hanno forza di levarsi in alto e di spiccare un nobile volo" (*DSI*: p. [3]), en referència probablement a la major tradició escrita del sard logudorès. Wagner, tot i lloar aquest recull, també adverteix que "che si limita al dialetto campidanese e precipuamente al cagliaritano parlato nell'età sua" (*DES*, p. 1).

⁷ *DSI*: p. [3].

⁸ *Ibidem*.

⁹ Pel que fa al castellà, la font és "Franzios. Franziosini — Dizionario Italiano-Spagnuolo".

¹⁰ D'acord amb Colon-Soberanas 1991 (107, § 102), les nou edicions conegudes fins ara són: Barcelona: Gabriel Nogués, 1640; Barcelona: Antoni Lacavalleria, 1653, 1670, 1683 i 1690; Barcelona: Rafael Figueró, v. 1696 i 1701; Barcelona: Joan Piferrer, 1726; Vic: Pere Morera, 1757 (per raons de simplificació he reduït les referències bibliogràfiques al lloc d'impressió, seguit del nom del tipògraf i de l'any d'impressió). El títol de l'edició prínceps és *Thesaurus verborum ac phrasium ex Thesauro Bartholomaei Bravi*, mentre que el de les altres edicions és *Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus verborum ac phrasium*, tret de la del 1670 que diu *Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus verborum ab phrasium* (d'ara en endavant, m'hi referiré amb la indicació *Thesaurus* seguida de l'any de l'edició). Les edicions de 1640, 1653 i 1690 les he pogudes consultar a la Biblioteca Universitària (Universitat de Barcelona); les altres sis, a la Biblioteca de Catalunya.

¹¹ Com demostraré més endavant, V. Porru no se serví de l'única edició que no duu data —la de vers 1969—; cal tenir en compte, a més, que en la bibliografia que reporta el *DSI*, tret d'un únic cas, no hi trobem mai cap indicació de l'any d'edició de les 19 obres consultades. Per altra banda, no he localitzat a les principals biblioteques de Sardènia cap edició del *Thesaurus* de P. Torra.

¹² En primer lloc reporto l'entrada de diccionari en cursiva i precedida de l'abreviació *s. v.* (= *sub voce*), amb la indicació entre parèntesis de la pàgina i la columna; a continuació reportem textualment la glossa etimològica de Porru, entre cometes baixes; segueix, també textualment i entre cometes altes, la correspondència italiana, a voltes precedida d'una explicació en sard (introduïm entre parèntesis i amb cometes simples la correspondència catalana).

¹³ També *s.v. coitài* «de cuytar cat.» (183b).

¹⁴ Cf. *s.v. filla* (277b) «term. cat.»; *s.v. fillasta* (277b) «term. cat.»; *s.v. fillastu* (277b) «term. cat.».

¹⁵ *Thesaurus* 1670, 1683, 1690 i 1701: 355a; *Thesaurus* [1696], 1726 i 1757: 388a. Tanmateix, cf. *Thesaurus* 1640: “lletja cosa, o lleitg” (412b); *Thesaurus* 1653: “lletja cosa, ò lleitg” (411b).

¹⁶ A més a més, Porru no advertí que al *Thesaurus* s.v. *lletjesa* s’hi llegeix la frase d’exemple “Es molt lleitg” (“Es molt lletg” al *Thesaurus* 1640 i 1653).

¹⁷ Notem també s.v. *gliescài* (301b): «t. cat. pron. spagn.», “scheggiare, mozzare, sverzare” (‘llescar’).

¹⁸ Cf. s.v. *pugiada* (458b): “arzada, salita” (‘pujada’).

¹⁹ Cf. s.v. *sabatèri* (487a): «t. cat.», “calzolajo, calzolaro, scarparo” (‘sabater’).

²⁰ Cf. s.v. *tapissài* (569a): «t. cat.», “tappezzare, parare con tappezzeria” (‘entapissar’).

²¹ Les edicions de 1640, 1653 i 1690 les he pogudes consultar a la Biblioteca Universitària (Universitat de Barcelona); les altres sis, a la Biblioteca de Catalunya.

²² Tanmateix, cal tenir en compte, però, que l’edició de 1726 dóna la veu *matalas*, amb *-s* final, al costat de *matalafer*, amb *-f-*, la qual cosa pot ser deguda tant a un error d’impresma —per la confusió de les *s* i *f* impreses, amb traç allargat— com a la voluntat de correcció de l’editor, que hauria afectat només al mot derivat (el fenomen invers degué afectar el *Thesaurus* 1690, amb *matalaf* i *matalaser*).

²³ Cal fer notar que les edicions que reporten *tinat* situen el mot on no correspon alfabèticament, entre els mots *tant* i *tanca*.

²⁴ Descartem que Porru s’hagués basat en la veu cat. *galiò*, no només perquè aquesta és entrada en sing., sinó perquè no hi té cap relació semàntica (dóna *galiò* — també *galió*— per al ll. *myoparo* ‘galera’).

²⁵ La mala lectura deu ser deguda a la interpretació de la *-b-* com a *-li-*.

²⁶ Totes les edicions del *Thesaurus* reporten el ll. *asphogelus* (o *aspogelus*) per *asphodelus*.

²⁷ De fet, la definició sempre comença en totes les edicions amb “Ononis, is, anonis, idis”.

²⁸ No ens ha d’estranyar que arribés a Sardenya un llibre català del XVII. En aquest sentit, J. Armangué, a l’estudi *Llengua i cultura a l’Alguer durant el segle XVIII*: Bartomeu Simon (Barcelona: 1996 [p. 88]) tragué a la llum una còpia autògrafa de l’alguerès Bartomeu Simon (1734-1817) de fragments del *Libre dels secrets de Agricultura, casa Rustica y Pastoril*, de fra Miquel Agustí (Barcelona: 1617). Per altra banda, veg. les llistes de llibres catalans, sobretot editats a Barcelona, que reporten Enzo Cadoni & M. Teresa Laneri, *Umanisti e cultura classica nella Sardegna del ‘500. 3. L’inventario dei beni e dei libri di Monserrat Rosselló* (Sassari: Ed. Gallizzi, 1994), vol. II, p. 697; Raimondo Turtas, *Scuola e Università in Sardegna tra ‘500 e ‘600. L’organizzazione dell’istruzione durante i decenni formativi dell’Università di Sassari (1562-1635)* (Sassari: CISUS, 1995), p. 344; i Angelo Rundine, *Inquisizione spagnola, censura e libri proibiti in Sardegna nel ‘500 e ‘600* (Sassari: Stampacolor, 1996).

²⁹ En endavant, Wagner 1951. Per a la relació de M. L. Wagner (1880-1962) amb el sard, veg. “Max Leopold Wagner e la Sardegna del primo Novecento” de Giulio Paulis, dins M. L. Wagner, *La vita rustica della Sardegna riflessa nella lingua*, trad. de G. Paulis (Nuoro: Ilisso Ed., 1996), pp. 7-46.

³⁰ Les sigles “BDC” són referides al *Butlletí de Dialectologia Catalana* (Barcelona: 1913-1936), fins al vol. 18 (1930) a cura d’Antoni Griera.

³¹ L'original imprès duu, per error, "Buttletí" (p. 1). Per a aquesta obra filològica, veg. § 3.2.

³² Wagner dóna "Barcelona 1865" (p. 6). Per a més detalls sobre les edicions del diccionari de Labèrnia, veg. Colon-Soberanas 1991: 155.

³³ N'hi ha dues edicions més: una de facsímil (Cagliari: Gianni Trois Editore, 1978) i una "nuova ristampa usando per la ricomposizione tipografica i nostri stessi tipi editoriali" (Cagliari: Gianni Trois Editore, 1989).

³⁴ Podríem esmentar també "Corominas, Dicc. = Juan Corominas, Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana, 4 voll. Berna 1954-1957", tenint en compte la informació relativa al català que hi inclogué Coromines.

³⁵ «El 1930 era acabat el primer tom» (Colon-Soberanas 1991: 212, § 215).

³⁶ Notem que mentre a *La lingua sarda. Storia, spirito e forma* citava la 2^a ed., ara cita la 3^a ed. (cf. § 3.1).

³⁷ Aparegué, segons sembla, els anys 1888-1892 (Colon-Soberanas 1991: 155).

³⁸ N'hi ha el corresponent castellà-català: *Diccionario castellano-catalán de Saura. Novíssima edición y un vocabulario de los santos cuyo nombre varía en catalán por J. Pujal y Serra* (Barcelona: 1906). Per a l'obra lexicogràfica de Saura, veg. Colon-Soberanas 1991: 164-165, §§ 170-172.

³⁹ Vol. I (1923), vol. II (1924), vol. III (1924), vol. IV (s.a.).

⁴⁰ Vol. V (1942), vol. VI (1962), vol. VII (1963) i vol. VIII (1964).

⁴¹ Els vols. I i II són del 1935; els vols. III al V, del 1936.